

VIERHONDERD JAAR SCHOOL IN KLUNDERT!

HET is natuurlijk maar toevallig dat in het jaar 1979, het internationale jaar van het kind, precies 400 jaar geleden in Klundert een aanvang werd gemaakt met het bouwen van een school.

De redenen voor het overbrengen van kennis aan de jeugd zullen ongetwijfeld anders zijn geweest dan de nu geldende. Maar het blijft een vaststaand feit dat men in Klundert al in een vroeg stadium het belang onderkende van de overdracht van kennis aan de jeugd. Toch zou er reeds in 1571 een schoolmeester in „Nieuwvaert” zijn geweest 1). De zeer schaarse archiefgegevens uit deze tijd geven hierover echter geen enkel bewijs.

Ter nadere inleiding dient te worden vermeld dat Klundert in vroeger eeuwen Niervaert werd genoemd, waarbij verschillende spellingen en verbasteringen van deze naam werden gebruikt.

Uit oude archiefstukken is het genoegzaam bekend, dat in de 14de en 15de eeuw een dorp van deze naam bestond. De beruchte Sint Elisabethsvloed van 1421 teisterde ook het gebied rond Niervaert zodanig dat de bevolking zich moest terugtrekken en het geheel aan het water moest worden prijsgegeven 2). Bijna anderhalve eeuw zou deze toestand voortduren.

Eerst in 1558 begon men het verloren gebied van Niervaert weer in te dijen. De werkzaamheden zijn met grote voortvarendheid aangepakt zodat in 1561 weer enige gezinnen het nieuw bedijkte land konden bewonen 3).

Er zou dan ook een nieuw dorp worden gesticht. Dit volgens een tevoren gemaakt stratenplan 4).

Het zal bij het opstellen van het genoemd plan niet te voorzien zijn geweest dat het dorp spoedig van groot strategisch belang zou worden. Reeds na vrij korte tijd kreeg de plaats de status van vestingstad, nadat versterkingen waren aangelegd. Een zelfde ontwikkeling vond plaats in het iets jongere dorp Ruygenhil, waaruit de vesting Willemstad ontstond.

De mogelijkheid dat na de herinpooldering van nog aanwijsbare punten van het middeleeuws dorp gebruik is gemaakt bestaat zeer zeker. Opgemerkt dient hierbij te worden dat de werkelijke locatie van voor de vloed van 1421 nimmer kon worden aangegeven. Een unieke kans heeft men ongebruikt gelaten, toen bij de totale afbraak in 1950 van de in 1944 verwoeste Ned. Hervormde kerk geen historisch-archeologisch onderzoek in en om deze kerk is ingesteld.

De nieuwe bevolkingskern breidde zich al spoedig behoorlijk uit, maar moet al snel geconfronteerd zijn met de oorlog tegen Spanje. Ook de veranderende geloofsopvattingen deden zich al spoedig in het nieuwe dorp gelden. In het jaar 1571 werden dan ook prompt een aantal aanhangers der zogenaamde wederdopers in Klundert gevangen genomen 5).

In 1575 vielen troepen van de Spaanse veldheer Christoffel de Mondragon het eiland aan, waarop ook Fijnaart en Ruigenhil waren gelegen 6). Hoewel hierover niet veel bekend is, zal deze aanval, die uitliep in een verovering, zeker niet ongemerkt aan de pas opkomende plaats zijn voorbijgegaan.

Toen in 1571 de hiervoor genoemde wederdopers gevangen werden genomen, was de bevolking nog Katholiek. Maar wel had blijkbaar een veranderende geloofsbelijding al ingang gevonden. Hierbij dient wel te worden opgemerkt dat de leer der wederdopers, een geheel andere is dan die van de volgelingen van Luther en Calvijn. Wel blijkt er in 1576 een predikant te zijn van de Protestantse kerk, de tegenwoordige Nederlands Hervormde 7).

Van enige activiteit der wederdopers is dan ook geen sprake meer, en het lijkt dat de inwoners vrij snel in het geheel van de Rooms-Katholieke kerk zijn afgegaan. Waar degenen zijn gebleven die zich toch met het oude geloof verbonden bleven voelen is niet duidelijk. Aangenomen mag worden dat na de aanstelling van dominee Pachasio Gerritz. Pensaard in 1576 geen Katholieken in Klundert zijn overgebleven. Al spoedig werden de belijders der „Paapse religie” met verbanning bedreigd indien men niet negen was deze leer af te zweren en belijdenis te doen van de Protestantse leer. Wel zijn er duidelijke aanwijzingen dat in de randgebieden van het Klundertse rechtsgebied Katholieken zijn blijven wonen. Waarschijnlijk omdat deze vrij ver uit het gezicht van het Stadsbestuur gehuisvest waren heeft men aan hen geen grote aandacht besteed.

Uit de oudste stadsrekening blijkt dat men in 1579/80 is gekomen tot de bouw van een school 8). Uit deze rekening blijkt tevens dat al een schoolmeester aanwezig was. Immers er werd een bedrag van 9 Karoli gulden uitbetaald aan „Mr. Jan Fransz. Schoelmeester alhyer voer dat hy opt veerhuys zyne wooninge gehouden heeft, overmidts de schole en zyne wooninge nyet gemaect en waert”.

Ook is er van „Maie LXXIX tot den yersten may 80” nog 14 Kar. guldens en 19 stuivers uitgekeerd aan Jannen van Beverlo, omdat hij „de Lande van Nyervaert voer Schoelmr. gedyent heeft”. Waarschijnlijk wordt met Mr Jan Fransz. en Jannen van Beverlo dezelfde persoon bedoeld. In deze rekening zijn ook sommige betalingen van vóór 1579 opgenomen, doch niet aan een schoolmeester. Het lijkt dus weinig aannemelijk dat deze functie eerder heeft bestaan. Wel staat de bouw van de school en de aankoop

van de hiervoor benodigde grond uitvoerig vermeld. Met geen enkel woord werd echter over een vroegere school gerept. De bouwmaterialen werden van elders aangevoerd, en bestonden veelal uit afbraak van gebouwen in andere plaatsen.

Indien er een ouder schoolgebouw zou hebben bestaan zouden toch zeker de nog bruikbaar zijnde materialen zijn benut. Ook hierover vinden we echter niets vermeld.

Blijft wel de vraag waar het onderwijs werd gegeven tijdens het inwonen van de schoolmeester op het veerhuis, dus ten tijde van de bouw van school en huis. Veel grote gebouwen kunnen er nog nauwelijks in Klundert geweest zijn. In feite komen slechts de kerk en het rentmeestershuis, ook wel genoemd „de Castelaney”, in aanmerking. Op dezelfde plaats van deze oude school bevindt zich nog steeds een vele malen verbouwd gedeelte dat nog dienst doet als dependance van de Gemeentelijke Lagere Technische School. Zowel het feit dat na 400 jaar het gebouw onomstotelijk is aan te wijzen, als het feit dat in het pand na een onderbreking van ongeveer 30 jaar nog bepaalde lessen worden gegeven, mag zeer uniek genoemd worden.

Voor 43 gulden werd van Jannen Anthonissen de Bruyn gekocht „de erffve daer de schole op getimmert is”. Om dit erf af te heinen en te betuinen betaalde men 2 gulden en 10 stuivers. Mr. Samuel van Boesdonck zal het bouwplan hebben ontworpen, later ontvangt hij 5 gulden voor het meten van het buitenwerk dat hij boven zijn bestek had gemaakt. Er zijn in Klundert in deze jaren meer vrij grote werken uitgevoerd. Van Boesdonck ontvangt meerdere bedragen zonder dat deze zijn gespecificeerd, het schoolbestek zal hierbij zijn inbegrepen. De Schout, later functioneerde een Bailuw, gaat met de vorster en een timmerman „tot Etten” om daar een oud huis te bekijken en ook te kopen. Het huis kost 42 gulden, maar met verteer en de „wyncoop als oock tot eenen Godtspenning voer de armen”, kwam daar 7 gulden en 12 stuivers bij. Voor vervoer van deze afbraak betaalde men 3 gulden en 10 stuivers, terwijl er nog eens 12 stuivers aan „gelny (?) gelinden”, waarmee het dak werd vastgebonden bijkwam. We zullen niet alles tot de laatste penning overnemen en ons beperken tot de vermelding van het gebruikte materiaal en de plaatsen waar men dit heeft betrokken. In Dordrecht kocht men een 50-tal houtdelen en 5 wagenschotten met „een groot halff hondert Capravens”. Wat met het laatste is bedoeld is niet duidelijk. In 1581 was al het hout afgeleverd. Op 17 juni ontving „Philips den timmerman „tweevyftich” gulden. Voor het werk dat hij buiten het bestek had uitgevoerd kreeg hij 60 gulden(1).

De post „onvoorzien”, zo vaak gehoord in onze tijd, was dus groter dan de totale begroting..... Het huis in Etten is blijkbaar niet zo omvangrijk geweest dat hiermede het hele

schoolgebouw kon worden opgetrokken. Zeker interessant is te lezen dat men van Digna Franssendochter „tot Poortvlyet” voor 34 gulden kocht „het steenwerck van een oudt huys in Hildernisse daer de schole alhyer aff gemaect is”.

Dit gegeven, en verdere vermeldingen dat men in dezelfde tijd voor andere werken in Klundert, zoals bestratingen, o.m. kasseisteen koopt van Burgemeester Willem Oliphant en diens zoon Emmanuel, Secretaris van „Rommerswaele”, is zeker niet algemeen bekend. Henrick de schipper „vuyt de Hoeven” en Jannen Hermansen transporteerden voor 1 gulden de duizend, respectievelijk 3000 en 59000 stenen van Hildernisse naar Klundert. Bij deze vrachtprijs is mede inbegrepen dat de schippers zelf hun schuitje mee helpen lossen en laden. Het metselwerk blijkt op 17 januari 1581 te zijn opgeleverd. Cornelis Brandt ontvangt dan 221 gulden en 18 stuivers. Hierbij is vermeld dat ook weer boven de begroting is uitgegaan. Bij het aan Cornelis Brandt uitgekeerde bedrag was inbegrepen een niet afzonderlijk genoemde som voor metselwerk aan de 2 heulen over de Bottekreek die dwars door Klundert loopt.

Opmerkelijk is dat aan de dagloners die het graafwerk voor de funderingen en wat ander werk hebben „gewrocht”, verschillende daglonen worden uitbetaald. Zo verdiende Meus Janssen 8 stuivers, Jan Pyetersse 10, en Dingeman Cornelissen slechts 7 stuivers per dag.

Voor de verdere bouw betaalde men op 25 juni 1580 aan Jan Janssen van Woerden 11 gulden en 5 stuivers voor de levering van 3000 „Woertsche plavuyssen”.

Er werd een grote hoeveelheid klein ijzerwerk aan de school gebruikt, o.a. 150 „doppel kimyser”, wat dit ook moge geweest zijn. Ook nog 300 (enkele) „kimysers”, de „dobbeler” voor 24 stuivers per honderd en de andere 12 stuivers de honderd. Daarbij gevoegd 950 „sluypers”, een soort spijker, voor 2 en 3 stuivers de honderd. Deze zijn ook mede gebruikt voor de „waterstappen”, waarmee men vermoedelijk tot de komst van de waterleiding de wel zeer belangrijke waterstoepen in de Bottekreek zal hebben bedoeld.

De gebruikte kalk werd vooral in Dordrecht gekocht. Met name 57 „hoet calcx”, dit voor een nogal variabele prijs, soms betaalde men 3 gulden en 12 stuivers, dan weer 4 gulden en 5 stuivers, tot 4 gulden en 12 stuivers toe. De (scheeps)vracht was 7 stuivers per hoet, het lossen deed men voor 6 stuivers per vracht, terwijl voor meten en „byer geven”, een gebaar dat bij de lossing blijkbaar nooit werd overgeslagen, weer een gevarieerd bedrag werd betaald. Dit tussen de 12 en de 20 stuivers de vracht. Of er in Dordrecht niet voldoende kalk verkrijgbaar was of er een andere

reden moet zijn geweest is niet duidelijk, maar er werd ook kalk gekocht in Antwerpen. Deze werd niet per hoet maar per „vaerd” berekend en kostte per deze eenheid 16 stuivers. Hier is bij de afrekening ook weer sprake van „den wyncoop” waarvoor 12 stuivers zijn uitgegeven. De betaling vond plaats in Antwerpen, „in den Brabantson”. Er is, ook dan al, sprake van verschil in geldwaardering: „Ende aant gelt daer den calck mede betaelt is midts de differentie van de evaluatiën tusschen Hollant ende Brabant is verlyes geweest ter somme van XII & XIII stuivers”...

De Antwerpse kalkaankoop bleek dus zeker geen voordelige zaak te zijn. De zuinige bestuurders zullen dus wel gedwongen zijn geweest om in dit geval van de aankopen in Dordrecht te zijn afgeweken. Ook de tras, met kalk en zand de bestanddelen van de metselspecie, voor het gebruik van cement bekend was, werd in Dordrecht ingekocht. De verkoopster was Neeltgen Martensse.

De prijs is ook weer behoorlijk verschillend. De betaalde prijs ligt tussen de 15 stuivers en 3 oort en 18 stuivers de ton. Welke tonmaat hier is bedoeld is niet duidelijk. De vervoerskosten variëren van 25 tot 30 stuivers de vracht. Er staan 163 tonnen tras geboekt, die ook weer mede gebruikt zullen zijn voor andere metselwerken. De tras werd voor 15 stuiver per vracht gelost. Een maal werd de tras opgeslagen „in de camer van Wynant Claessen”. Hiervoor werd aan hem 24 stuivers betaald. Hij zal het lossen plus de opslag in een kamertje van zijn huis gezamenlijk hebben aangenomen. Er is, uiteraard, voor de bouw ook zand gebruikt. De aanvoer en de verwerking van het benodigde zand is niet speciaal aangegeven.

Reeds eerder vermeld zijn er tijdens de schoolbouw diverse werken uitgevoerd, zoals bestratingen, werken aan de dijk, aanleg of verbetering van de haven en de bouw van de al genoemde twee heulen. Van de vele zandscheepjes zal er zeker een zijn bestemd voor de school. Waar haalde men in die tijd dit ook thans nog zo veel gebruikte materiaal? Ook hierover bevat de oude stadsrekening interessante informatie. Er zijn een aantal vrachten gehaald in de buurt van Terheiden, er is dan sprake van „geroof sand”. Men haalt ook een monster zand „vande plaete in de Dintel”. Als dit zand bruikbaar is geweest, heeft men er zeker niets voor betaald. De aantekening „betaelt den pottenbacker dye gehael negenthyen geroofde schuyten zandts”, duidt zeker op het zonder betaling meenemen en afvoeren van dit materiaal. Een vorm van het begrip „rooven” zonder blijkbaar een werkelijk strafbaar feit te plegen. Er was eerder te veel dan te weinig, en het afgraven van zandbanken kan slechts ten goede zijn gekomen aan waterafvoer en verbeteren van het vaarwater. De niet bij name genoemde pottenbakker, die niet in Klundert gewoond hoefde te hebben, krijgt 36 stuivers per „schuyte”.

Gezien dit bedrag, hij moet kennelijk zelf laden en lossen, kan dit zand niet van grote afstand zijn aangevoerd. Een zandbank in de Dintel, waar in de monding nog niets was ingepolderd, kan zeer wel een der „roofplaatsen” zijn geweest. Er moest een grote hoeveelheid zand zijn aangevoerd want Henrick Huybrechtssen „dye tegens de santvoerders de kerfstock gehouden heeft ende de rose gade geslagen heeft van elcke schuyte eene st(uiver) over hondert LVI schuyten”, ontvangt hiervoor dan ook prompt zijn 156 stuivers.

Het houden van de kerfstok is als uitdrukking nog wel aan ons bekend, het is het met inkepingen aan een stok noteren van de vrachten die de schippers binnenbrachten. De uitdrukking „de rose gadeslaan” kan verband houden met het meten van de inhoud der scheepjes?

De school werd ook voorzien van glasramen die werden aangebracht door Adriaen Jacobssen, „gelaesmaker tot Dordrecht”. Deze zal ongetwijfeld ook het glas geleverd hebben. Zijn bijdrage aan de schoolbouw werd gehonoreerd met 15 gulden en 5 stuivers. In geen geval wordt de indruk gewekt dat er aan het interieur van de school veel zorg is besteed. Cornelis Henricssen van Dort heeft het dak van binnen beneden de zolder bezet en geleemd voor 10 stuivers. Wat hiermee precies bedoeld werd is niet erg duidelijk, maar gezien het geringe bedrag dat hiervoor is uitbetaald is dit geen groot karwei geweest.

Verder maakte men voor 9 stuivers van een oude scheepsmast „een solder trappe”, ook dit kan nauwelijks tot verrijking van het interieur hebben bijgedragen. Tenslotte kostten drie „slotels” en twee sloten nog 28 stuivers. Met slechts weinig fantasie kan worden verondersteld dat de school twee deuren, een voor- en een achterdeur, heeft gehad. Waarom men zich dan toch drie sleutels aanschafte is niet duidelijk en lijkt op een regelrechte verspilling. . . . Er zal beslist wel een verantwoorde reden voor zijn geweest. Want één ding staat als een paal boven water, er is zeker geen oort teveel uitgegeven bij de bouw van deze tempel der wijsheid binnen de vesting Klundert!

Blijft nog de vraag waarom er met geen woord over de inrichting van de school is gerept. Heeft men toch de beschikking gehad over enig meubilair en over leermiddelen? Het is een vraag die, met vele andere, wellicht nimmer zal kunnen worden beantwoord. Wel blijkt uit het slot van onze oude rekening dat de school al snel voor een geheel andere functie werd ingeschakeld; in de rekening staat vermeld „Item een tresoor 9) gecocht van inde scole voir de soldaten te stellen omme henne cost daer inne te setten daer voir betaelt XXV stuivers”. Deze post is in de rekening doorgehaald, dit zal veroorzaakt zijn omdat de betaling niet door het eigen bestuur diende te worden gedaan.

Verder kwam het in deze tijden vrij veelvuldig voor dat militairen in kerk en school werden ondergebracht, het zal het geven van onderwijs beslist niet hebben bevorderd.

Doch ondanks oorlogen, oorlogsdreigingen, inkwartieringen, besmettelijke ziekten en andere onheilen, bleef de school in Klundert in stand, en is zoals vermeld, nog ten dele terug te vinden op dezelfde plaats aan de noordelijke kant van de Kerkring.

Als bijlage is de oudst bekende overeenkomst tussen de Klundertse magistraat en de schoolmeester hierachter opgenomen. Het is een vrij solide arbeidsovereenkomst waarin een behoorlijke zekerheid voor de functionaris is voorzien. Bovendien had ook de gemeenschap een vrij grote garantie niet voor een plotseling vertrek van „de meester” te staan. Natuurlijk vinden we ook hierin wel iets dat ons nu wel enigszins vreemd lijkt. . . . De vroetvrouw, een functie zeker ook al bestaande vanaf 1579, moest mede „de camer” bewonen. Hier is slechts te concluderen dat beiden hetzelfde huis bewoonden. Dit zal zeker wanneer beiden een gezin hadden tot problemen hebben geleid. Het bood echter de beide „overheidsfunctionarissen” de gelegenheid gebruik temaken van een „dienstwoning”, een vrij vroege sociale zekerheid dus. . . . !

L. v. d. Mierden.

BIJLAGE

En dit is dan het oudste reglement voor de schoolmeester van „Niervaert” 10).

Ick Luvinus de Meulemeester bekenne aengenomen te zyn tot Schoolmeester van de Heerlicheyt van Niervaert voor een jaer ingaen(de) Mey XV c LXXXVII (1587). Ende dat opten onder ordinaris loon van een stuyver ter weken van elck schoolkindt, midts dat ick de aerme ende van aelmoesse levende zal om nyet leeren ende zal gehouden zyn in der scholen te leeren boucken in de gereformeerde kercke toeghelaten. Ende de kinderen te leeren den catechismus, de psalmen singhen. Ende zal winnen tnegentich karolusghulden ende alle vierendeel jaers myn betalinghe moghen eysschen. Ende zal ontfanghen ghereedt om myn aermoede te behelpen achthien kar. die ande leste vierendeel jaers zullen cortten. Ende tselve syde gehouden d'een de anderen den dienst op te segghen een vierendeel jaers te voren. Ende zal hebben hun huys ende hoff ghe(lijk) ick tegenwoordeluk ghebruycke.

Maer de Vroe(d)vrouwe moet de camer bewoonen en oock de hof mede ghebruycken. Is oock schuldich de psalmen aen te heffen en te lesen wanneer het van doene is. Is oock gehouden het Urewerk te stellen en waer te nemen. Ende isser ghebreck wel

dat ick van schoolgelt van kinderen nyet en betaelt worden sullen de wethouders schuldich (wesen?) myn betalinghe en tacterssen my te helpen. Des voorge (noemde) hebbe ick Luvinus de Meulemr. aldus geschreven en onderteeckent.

Actum III April XV^c lxxxvij (3 april 1587)

(volgt ondertekening).

AANTEKENINGEN

- 1) T. J. van Bragt: Het bloedig tooneel of martelaers spiegel der doopsgezinden, enz. Amsterdam 1685 (2de druk).
- 2) F. F. X. Cerutti: Het dorp Klundert en de heerlijkheid Niervaart in het verleden. 1939, pag. 22.
- 3) F. F. X. Cerutti: a.w. pag. 27.
- 4) Algemeen Rijksarchief, den Haag: Archief der Nassause domeinraad. Inv. No. 8173.
- 5) C. Slootmans: Verhoren van wederdopers te Klundert gevangen genomen, 5 Augustus 1571; in jaarboek „de Ghulden Roos” No. 13 (1953) en No. 14 (1954).
- 6) P. C. Bor. Nederlandsche oorlogen ende Borgerlijke oneenicheyden, achtste boek, Amsterdam 1679; pag. 120 recto.
- 7) A. J. van der Aa: Aardrijkskundig woordenboek der Nederlanden; Gorinchem 1845; deel VI pag. 496.
- 8) Gemeente Archief Klundert; Inv. No. 153.
- 9) Soort provisiekast.
- 10) Gemeente Archief Klundert; Inv. No. 93.